
Högsta domstolen

NJA 2012 s. 211 (NJA 2012:24)

Målnummer:	T5858-10	Avdelning:	2
Domsnummer:			
Avgörandedatum:	2012-04-11		
Rubrik:	Statens skadeståndsansvar vid överträdelse av artikel 6.1 i Europakonventionen (I-II).		
Lagrum:	Artikel 6.1 och artikel 13 i europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1994:1219)		
Rättsfall:	<ul style="list-style-type: none">• NJA 2003 s. 414• NJA 2005 s. 462• NJA 2007 s. 295• NJA 2007 s. 584• NJA 2008 s. 915• NJA 2010 s. 363• NJA 2011 s. 386• NJA 2009 N 70• Europadomstolens dom Kudła v. Poland [GC], no. 30210/96, judgment of 26 October 2000• Europadomstolens dom Ernestina Zullo v. Italy, no. 64897/01, judgment of 10 November 2004• Europadomstolens dom Ernestina Zullo v. Italy [GC], no. 64897/01, judgment of 29 March 2006• Europadomstolens dom Scordino v. Italy (No.1) [GC], no. 36813/97, judgment of 29 March 2006• Europadomstolens beslut Eskilsson v. Sweden, no. 14628/08 (dec.) 24 January 2012		

REFERAT

Stockholms tingsrätt

Mattias Trafikskola AB och G.T. väckte vid Stockholms tingsrätt talan mot staten och yrkade förpliktande för staten att till vardera av dem betala 75 000 kr jämte ränta.

Staten genom Justitiekanslern medgav att Mattias Trafikskola AB och G.T. tillerkändes ersättning med vardera 25 000 kr jämte ränta.

Parterna yrkade ersättning för rättegångskostnader.

Tingsrätten (rådmannen Karin Moberg, tf. rådmannen Barbro Ahlbäck och tingsnotarien Ricardo Valenzuela) anförde i dom den 20 april 2010:

Grunder

Mattias Trafikskola AB och G.T.

Staten har kränkt Mattias Trafikskola AB:s och G.T:s rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) genom Västmanlands tingsrätts handläggning av det tvistemål mellan Mattias Trafikskola AB och G.T. som inleddes den 10 oktober 2002 och som avslutades den 5 mars 2008.

Staten

Västmanlands tingsrätts handläggning av parternas tvistemål innebär en kränkning av Mattias Trafikskola AB:s och G.T:s rätt till rättegång inom skälig

tid enligt artikel 6.1 Europakonventionen. Mattias Trafikskola AB och G.T. har rätt till ersättning för ideell skada med anledning av kränkningen och är skäligen gottgjorda för överträdelsen med ett belopp om 25 000 kr vardera.

Sakframställningar

Mattias Trafikskola AB och G.T.

Mattias Trafikskola AB och G.T. hamnade i tvist i anledning av ett avtal enligt vilket G.T. skulle bedriva körskoleverksamhet genom att hyra in sig i Mattias Trafikskola AB:s verksamhet. Mattias Trafikskola AB ansökte den 10 oktober 2002 om stämning på G.T. vid Västmanlands tingsrätt och yrkade att G.T. skulle betala 272 185 kr till bolaget. G.T. vitsordade att han var skyldig att utge betalning, men bestred käromålet under åberopande av att han hade kvittningssgilla motfordringar, som grundades på muntliga avtal. Parterna hade betydande intressen i målet. Det omtvistade beloppet motsvarade en avsevärd del av Mattias Trafikskola AB:s omsättning år 2002. För G.T:s del medförde tvisten att hans inkomst 2002 var nästintill obefintlig.

Västmanlands tingsrätt utfärdade stämning den 22 oktober 2002. Sammanträde för muntlig förberedelse hölls den 14 januari 2003. Skriftväxling mellan parterna pågick därefter till den 17 september 2003. Under perioden den 10 november 2003 till den 11 januari 2008 vidtogs inga handläggningsåtgärder från Västmanlands tingsrätts sida för att föra målet vidare.

Justitieombudsmannen genomförde den 20 till den 23 februari 2006 en granskning av Västmanlands tingsrätt. Granskningen omfattade bl.a. de 15 äldsta tvistemålen, däribland parternas tvist, och gav upphov till ett beslut daterat den 4 april 2006. Justitieombudsmannen uttalade i beslutet att flera av de aktuella målen under långa tidsperioder blivit liggande utan att några synbara åtgärder från tingsrättens sida vidtagits i syfte att driva målen mot ett avgörande samt att detta bl.a. kan leda till att såväl parternas som allmänhetens förtroende för domstolarna urholkas. Parternas tvist hade vid den tidpunkten handlagts i ca tre och ett halvt år.

Parterna kontaktade Västmanlands tingsrätt vid flera tillfällen för att försöka påskynda handläggningen. G.T. kontaktade tingsrätten den 8 augusti 2005 för att få besked om vad som hände i målet. Den 27 juni 2006 ringde G.T. återigen till tingsrätten för att få besked om vad som hände i målet. Han meddelade därvid att han inte ville att målet skulle "ligga och skvalpa" och krävde att något skulle hända. G.T. ringde därefter till tingsrätten den 3 juli 2006 i syfte att få besked huruvida tingsrätten hade "tagit tag i målet". Även M.J. (företrädare för Mattias Trafikskola AB. Red:s anm.) var i kontakt med tingsrätten för att få besked om målets handläggning. Först den 11 januari 2008 kallade Västmanlands tingsrätt till ett andra sammanträde för muntlig förberedelse. Inför detta sammanträde träffade parterna en förlikning, som den 5 mars 2008 stadfästes av Västmanlands tingsrätt efter parternas begäran därom.

Staten

De sakomständigheter som Mattias Trafikskola AB och G.T. anfört ifrågasätts inte. I målet mellan Mattias Trafikskola AB och G.T. hade elva vittnen åberopats. Parterna förliktes på ett belopp om 80 000 kr. Västmanlands tingsrätts handläggning återspeglar inte förhållanden i svenska domstolar. Mattias Trafikskola AB begärde hos Justitiekanslern 50 000 kr i skadestånd i anledning av Västmanlands tingsrätts handläggning av parternas tvist, men återkallade sedan sitt anspråk. Mattias Trafikskola AB:s begäran var färdig för ett avgörande när den återkallades. Om den inte återkallats hade anspråket varit reglerat senast under sommaren 2009.

Bevisning

På kärandenas begäran har förhör under sanningsförsäkran hållits med G.T. och med M.J.

Domskäl

Det är ostridigt att den utdragna handläggningstiden inneburit en kränkning av Mattias Trafikskola AB:s och G.T:s rätt till rättegång inom skälig tid. Det är även ostridigt att Mattias Trafikskola AB och G.T. är berättigade till ersättning för ideell skada i anledning av kränkningen. Tingsrätten har att ta ställning till om Mattias Trafikskola AB och G.T. har rätt till ett högre skadestånd än vad staten medgett.

I avgörandet NJA 2005 s. 462 uttalade HD att Europadomstolens praxis måste betraktas som en naturlig utgångspunkt vid prövning av det ideella skadeståndets storlek (se även NJA 2007 s. 295, NJA 2007 s. 584 samt HD:s dom den 3 december 2009 i mål T 4625-08 (NJA 2009 s. 70). HD hänvisade i det avgörandet till de kriterier som Europadomstolen angett i dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien (Zullo I).

I Zullo I angav Europadomstolen ett antal kriterier som Europadomstolen tillämpar vid bestämmande av ersättningens storlek vid kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid. Ersättningen ska, med beaktande av dessa kriterier, motsvara 1 000-1 500 euro per år under den tid som handläggningen varat. Det sammanlagda beloppet ska därvid ökas med 2 000 euro om den enskilda haft särskilt betydande intressen i målet, såsom i fall rörande bl.a. arbetsrätt, pensioner eller särskilt allvarliga fall rörande enskilds hälsa eller liv. Det sammanlagda beloppet ska minskas med hänsyn till bl.a. antalet domstolar som handlagt målet, den drabbades medvållande till tidsutdräkten eller om sökandens intressen i målet är av ringa ekonomisk betydelse för denne.

Efter HD:s avgörande i NJA 2005 s. 462 hänsköts målet i Zullo I till ett avgörande i stor sammansättning. Europadomstolen meddelade en ny dom den 29 mars 2006 (Zullo II).

Av Zullo II framgår att Zullo I gav en indikation eller anvisning ("an indication") om den beräkningsmetod som Europadomstolen tillämpar för att fastställa ersättningsnivån samt om möjligheten att reducera ersättningen med hänsyn till förekomsten av nationella rättsmedel.

Av Zullo II framgår att Europadomstolen varken uttryckligen tar avstånd från den taxa om 1 000-1 500 euro per år som handläggningen varat eller från de kriterier som anges i Zullo I. Europadomstolen valde emellertid inte heller att uttryckligen bekräfta taxans tillämplighet. Det finns inte heller något rättsfall från HD efter Europadomstolens avgörande i Zullo II som lämnar något klargörande om taxans tillämplighet. Med beaktande av såväl Zullo II-avgörandet som Europadomstolens praxis efter avgörandet kan Zullotaxan inte anses direkt tillämplig när ersättningen ska fastställas. Ersättningen ska i stället bestämmas efter en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Därvid ska särskilt beaktas de kriterier som framgår av Europadomstolens avgöranden. Vid denna bedömning ska följaktligen särskild hänsyn tas till den tid som handläggningen varat, hur många instanser som handlagt målet, om tidsutdräkten kan hänföras till parternas eget handlande, målets komplexitet och om målet gällt frågor av särskild betydelse för parterna. Vidare kan levnadsstandarden i den egna medlemsstaten ha betydelse samt existensen av nationella rättsmedel. HD har uttalat att ersättningsnivåerna i fall av överträdelser av konventionen inte bör fjärras alltför mycket från de ersättningsnivåer som gäller när skadestånd döms ut enligt skadeståndslagen i jämförbara fall, dock att nivåerna generellt sett ska vara förenliga med Europadomstolens praxis, samt att skadeståndets storlek kan bero på de andra rättsmedel som tillhandahålls för att förebygga och kompensera kränkningen (se NJA 2007 s. 584 och HD:s dom den 3 december 2009 i mål T 4625-08).

I det aktuella målet vid Västmanlands tingsrätt var handläggningstidens längd fem år och fem månader. Målet var, såvitt framkommit, inte komplicerat och den utdragna handläggningen berodde inte på parterna. Under en så lång tid som fyra år och fyra månader skedde överhuvudtaget inga handläggningsåtgärder från tingsrättens sida. Såväl Mattias Trafikskola AB som G.T. försökte påskynda handläggningen. Målet avslutades efter att parterna träffat en förlikning och handläggningen avsåg således endast en instans. Särskilt anmärkningsvärt är att, trots Justitieombudsmannens kritik i beslutet av den 4 april 2006, inga handläggningsåtgärder skedde förrän den 11 januari 2008, dvs. ett år och nio månader efter beslutet.

Vid förhör med M.J. och G.T. har framgått att den långsamma handläggningen varit påfrestande för dem och att de tappat förtroendet för rättsväsendet. Trots det kan, med hänsyn till tvistens art, målet inte anses ha rört någon särskilt betydelsefull fråga som kan påverka ersättningen i höjande riktning.

Redan med hänsyn till den tid som handläggningen varat bör skadeståndet skäligen vara betydligt högre än det som staten medgett. Detta även med beaktande av förekomsten av nationellt rättsmedel. Därtill kommer att parterna försökt påskynda handläggningen samt att Västmanlands tingsrätt, trots Justitieombudsmannens kritik i beslutet av den 4 april 2006, inte vidtagit några handläggningsåtgärder förrän ett år och nio månader efter beslutet. Vid en sammantagen bedömning bör skadeståndet, med utgångspunkt i den praxis som föreligger från Europadomstolen, skäligen bestämmas till 50 000 kr för envar av Mattias Trafikskola AB och G.T.

Rättegångskostnader

Käromålen har bifallits endast till en del. Mot den bakgrunden och med hänsyn till hur stor del som har bifallits i relation till svarandens medgivande ska ingendera part vara skyldig att svara för motpartens rättegångskostnad. Vardera part ska följaktligen stå sin rättegångskostnad.

Domslut

1. Staten ska till envar av Mattias Trafikskola AB och G.T. betala 50 000 kr jämte ränta.
2. Vardera part ska stå sin rättegångskostnad.

Svea hovrätt

Såväl staten genom Justitiekanslern som Mattias Trafikskola AB och G.T. överklagade i Svea hovrätt med de yrkanden som framgår av hovrättens dom.

Hovrätten (hovrättslagmannen Jan Öhman, hovrättsråden Ingrid Åhman, referent, och Torbjörn Widemar samt tf. hovrättsassessorn Charlotte Svanström) anförde i dom den 18 november 2010:

Yrkanden m.m. i hovrätten

Staten har yrkat att hovrätten ska ändra tingsrättens dom på så sätt att det belopp som staten ska betala till var och en av Mattias Trafikskola AB och G.T. sätts ned till 25 000 kr jämte ränta. Vidare har staten yrkat att Mattias Trafikskola AB och G.T. ska förpliktas att ersätta staten för dess rättegångskostnader vid tingsrätten med 7 500 kr vardera.

Mattias Trafikskola AB och G.T. har yrkat att hovrätten ska ändra tingsrättens dom på så sätt att det belopp som staten ska betala till var och en av dem bestäms till 75 000 kr jämte ränta. De har vidare yrkat att staten ska förpliktas att ersätta deras rättegångskostnader vid tingsrätten.

Parterna har bestritt varandras ändringsyrkanden och yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i hovrätten.

Hovrättens domskäl

Utredningen i hovrätten

Parterna har i hovrätten åberopat samma grunder och omständigheter samt utvecklat sin talan i överensstämmelse med vad som framgår av tingsrättens dom. Förhören vid tingsrätten med M.J. och G.T. har spelats upp från ljud- och bildfil.

Skadeståndets storlek

I målet är fråga om att fastställa storleken på den ersättning för ideell skada som ska utgå till Mattias Trafikskola AB och G.T. för den kränkning av deras rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 Europakonventionen som den

utdragna handläggningen av det aktuella målet vid Västmanlands tingsrätt inneburit.

Efter tingsrättens avgörande har HD i en dom den 16 juni 2010 i mål nr T 333-09 (NJA 2010 s. 363) uttalat sig om hur ersättning för ideell skada ska bedömas i fall av nu aktuellt slag. Vidare har Svea hovrätt i en dom den 18 juni 2010 i mål nr T 9082-09 utförligt behandlat denna fråga. Det är därmed klarlagt att den beräkningsmetod som beskrevs i Europadomstolens dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien (Zullo I), den s.k. Zullotaxan, inte är direkt tillämplig vid bedömningen. Ersättningen ska i stället bestämmas genom en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid särskild hänsyn ska tas till den tid som handläggningen varat, hur många instanser som handlagt målet, om den enskilde har bidragit till tidsutdräkten, målets komplexitet, sakens betydelse för den enskilde och existensen av effektiva nationella rättsmedel.

Den totala handläggningstiden i målet vid Västmanlands tingsrätt uppgick till fem år och fem månader. Under en tid av drygt fyra år vidtogs inga handläggningsåtgärder från tingsrättens sida. Målet avslutades efter att parterna träffade en förlikning och handläggningen avsåg endast en instans. Hovrätten delar tingsrättens bedömning att ersättningen med hänsyn härtill bör bestämmas till ett högre belopp än 25 000 kr som staten medgett. Hovrätten instämmer vidare i tingsrättens bedömning av det aktuella målets komplexitet och betydelse för parterna. Någon omständighet som i de delarna påverkar ersättningen i sänkande respektive höjande riktning föreligger således inte. När det sedan gäller den omständigheten att Justitieombudsmannen år 2006 uttalat kritik mot Västmanlands tingsrätts långsamma handläggning av bl.a. aktuellt mål anser hovrätten, liksom Stockholms tingsrätt, att det är mycket anmärkningsvärt att målet trots detta blev liggande utan åtgärd i ytterligare ett år och nio månader. Enligt hovrättens uppfattning bör dock inte det förhållandet att Justitieombudsmannen har riktat kritik mot Västmanlands tingsrätts handläggning påverka bedömningen av storleken på ersättningen för den ideella skada som Mattias Trafikskola AB och G.T. har drabbats av. Vid en samlad bedömning av omständigheterna finner hovrätten att skadeståndet för var och en av Mattias Trafikskola AB och G.T. bör bestämmas till 30 000 kr.

Rättegångskostnader

Utgången i hovrätten innebär att Mattias Trafikskola AB och G.T. tillerkänns endast en ringa del av begärt skadestånd utöver det belopp som staten medgett att betala. De ska därför förpliktas att ersätta staten för dess rättegångskostnader såväl vid tingsrätten som i hovrätten. Den yrkade ersättningen är inte tvistig.

Hovrättens domslut

1. Hovrätten ändrar punkten 1 i tingsrättens domslut på det sättet att det belopp som staten ska betala till var och en av Mattias Trafikskola AB och G.T. sätts ned till 30 000 kr jämte ränta.
2. Hovrätten upphäver punkten 2 i tingsrättens domslut och förordnar att Mattias Trafikskola AB och G.T. ska ersätta staten för dess rättegångskostnader vid tingsrätten med vardera 7 500 kr jämte ränta.
3. Mattias Trafikskola AB och G.T. ska ersätta staten för dess rättegångskostnader i hovrätten med vardera 5 000 kr jämte ränta.

Högsta domstolen

Mattias Trafikskola AB och G.T. överklagade hovrättens dom med de yrkanden som framgår av HD:s dom.

Målet avgjordes efter huvudförhandling.

HD (justitieråden Stefan Lindskog, Ella Nyström, Agneta Bäcklund och Svante O. Johansson) meddelade den 11 april 2012 följande dom:

Yrkanden i HD

Mattias Trafikskola AB och G.T. har yrkat att HD ändrar hovrättens dom och förpliktar staten att till var och en av dem betala 75 000 kr jämte ränta.

Klagandena har vidare yrkat att HD ska befria dem från skyldigheten att ersätta staten för dess rättegångskostnad vid tingsrätten och i hovrätten samt förplikta staten att ersätta dem för rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten. För det fall hovrättens dom i huvudsaken inte ändras har klagandena yrkat att HD förordnar att vardera parten ska bära sin rättegångskostnad vid tingsrätten och i hovrätten.

Justitiekanslern har motsatt sig att domen ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i HD.

Domskäl

Bakgrund

1. Mattias Trafikskola AB ansökte den 10 oktober 2002 vid Västmanlands tingsrätt om stämning på G.T. för en fordran om 272 185 kr, grundad på ett avtal genom vilket G.T. hyrde in sig i bolagets verksamhet. G.T. vitsordade beloppet men hävdade motfordringar. Muntlig förberedelse hölls i januari 2003. Mellan november 2003 och januari 2008 vidtogs inga åtgärder i målet trots upprepade påstötningar från parterna. I ett beslut i april 2006 uttalade Justitieombudsmannen, efter att ha inspekterat tingsrätten, kritik mot handläggningen av målet. Den 11 januari 2008 kallade tingsrätten till en ny muntlig förberedelse. Inför sammanträdet förliktes parterna. Förlikningen stadfästes den 5 mars 2008.

2. Mattias Trafikskola AB begärde hos Justitiekanslern ersättning för långsam handläggning med 50 000 kr men återkallade sitt anspråk. Klagandena ansökte därefter om stämning mot staten med den talan som förs i detta mål.

3. Parterna har åberopat samma grunder och omständigheter som i underinstanserna. Det är alltså ostridigt att klagandenas rätt till domstolsprövning inom skälig tid, enligt artikel 6.1 i Europakonventionen, har kränkts och att de har rätt till skadestånd av staten. Tvisten gäller skadeståndets storlek och rättegångskostnaderna i underinstanserna.

Konventionsrättsliga utgångspunkter

4. Europakonventionen ålägger konventionsstaterna att garantera var och en som befinner sig under deras jurisdiktion vissa rättigheter. Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen är var och en vid prövningen av hans eller hennes civila rättigheter och skyldigheter berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid. I offentlig förhandling innefattas rättslig prövning, och i det följande talas för enkelhetens skull om rätten till en rättslig prövning inom skälig tid.

6. Upprätthållandet av de i Europakonventionen nedlagda rättigheterna ska i första hand ske i de nationella domstolarna (subsidiaritetsprincipen; se t.ex. Kud a, p. 152, och Zullo v. Italy [GC], no. 64897/01, judgment of 29 March 2006 [Zullo II], p. 81). En sådan ordning är en förutsättning för ett effektivt system för att kompensera konventionskränkningar. Det framstår också som klart att Europadomstolen är förhållandevis öppen för hur en konventionsstat åstadkommer ett rättsmedel enligt artikel 13 i Europakonventionen, så länge den nationella reaktionen på en rättighetskränkning är omedelbart tillgänglig, effektiv och adekvat.

7. I artikel 41 i Europakonventionen föreskrivs det att om ett konventionsbrott har skett och om konventionsstatens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas, ska Europadomstolen, om så anses nödvändigt, tillerkänna den förfördelade skälig gottgörelse. Innebörden är att om konventionsstaten inte har levt upp till kravet i artikel 13 på ett effektivt rättsmedel, kan Europadomstolen såsom en påföljd för det konventionsbrottet tvinga fram skälig gottgörelse till den förfördelade.

5. Av artikel 13 i Europakonventionen följer att om rätten till rättslig prövning inom skälig tid har kränkts, ska den förfördelade ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet. Om konventionsstaten inte ger den förfördelade tillgång till ett effektivt rättsmedel föreligger det i princip två konventionsbrott, dels det primära avseende kränkningen av artikel 6.1, dels ett sekundärt bestående i att konventionsstaten inte har levt upp till sin skyldighet enligt artikel 13 (se t.ex. Kud a v. Poland [GC], no. 30210/96, judgment of 26 October 2000 [Kud a], p. 147-149).

Skadestånd - ett nationellt rättsmedel

8. Att ideellt skadestånd kan utan stöd i lag dömas ut av svensk domstol vid kränkningar av rätten till rättslig prövning inom skälig tid är klarlagt genom flera avgöranden av HD (se NJA 2005 s. 462, NJA 2009 N 70 och NJA 2010 s. 363). Förklaringen till att rättighetskränkningar i dessa fall - och även i andra, se NJA 2007 s. 295 och NJA 2007 s. 584 - har utlöst ett skadeståndsrättsligt ansvar för staten är att därmed det i artikel 13 i Europakonventionen knäsa kravet på att det ska finnas ett nationellt effektivt rättsmedel har tillgodosetts (se t.ex. NJA 2010 s. 363, p. 10).

9. När någon, som har drabbats av ett dröjsmål i ett rättsligt förfarande eller av annan rättighetskränkning, har tillerkänts ideellt skadestånd utan stöd i lag är det, som Justitiekanslern har framhållit i målet, fråga om en rättsföljd som vilar på nationell rätt i den meningen att det inte är fråga om att tillämpa konventionen. I stället handlar det om att rättighetskränkningen utgör en skadeståndsrättslig ansvarsgrund; låt vara att Europakonventionen är direkt tillämplig i frågan om en rättighetskränkning föreligger, och att ur ett konventionsrättsligt perspektiv ska statens skadeståndsansvar (tillsammans med andra rättsmedel) uppfylla effektivitetskravet i artikel 13 för att inte ytterligare ett konventionsbrott ska uppkomma (se p. 5 ovan).

10. I linje med det synsätt som föreliggande praxis ger uttryck för ligger att de regler om ersättning för rättighetskränkningar som föreslås i SOU 2010:87 (Skadestånd och Europakonventionen, betänkande av Utredningen om det allmännas ansvar enligt Europakonventionen) avses bli inlemmade i det skadeståndsrättsliga regelsystemet genom att de förs in i skadeståndslagen.

Svarar svensk ersättningspraxis mot Europakonventionens krav?

11. I målet har parterna argumenterat ingående i frågan huruvida svensk ersättningspraxis svarar mot Europakonventionens krav. De har i anslutning till det gett uttryck för olika uppfattningar om innebörden och relevansen av bl.a. Europadomstolens avgöranden i Zullo v. Italy, no. 64897/01, judgment of 10 November 2004 [Zullo I] och Zullo II, uppfattningar som återspeglar den debatt som förekommit i rättslitteraturen (se främst Clarence Crafoord i Europarättslig Tidskrift 2007 s. 926 ff. och 2008 s. 534 ff. samt Magnus Hermansson i Europarättslig Tidskrift 2008 s. 179 ff. och 756 ff.).

12. Europadomstolen har i målet Eskilsson v. Sweden (no. 14628/08), som rörde bl.a. långsam handläggning i förvaltningsdomstolarna, haft anledning att överväga det svenska systemet för gottgörelse av rättighetskränkningar. I beslut den 24 januari 2012 redogör domstolen utförligt för detta. Domstolen konstaterar att HD:s praxis i kombination med Justitiekanslerns måste anses innebära ett effektivt rättsmedel. Eftersom detta rättsmedel inte hade utnyttjats av klaganden avvisades målet.

13. Avgörandet i målet Eskilsson v. Sweden utgör ett stöd för att den svenska ordningen på det hela taget uppfyller kravet i artikel 13 i Europakonventionen på ett effektivt nationellt rättsmedel. Av det måste anses följa att det inte låter sig sägas att de svenska ersättningsnivåerna generellt sett är för låga ur ett konventionsrättsligt perspektiv. Europadomstolens rättspraxis i övrigt föranleder inte någon annan slutsats.

Kan ledning hämtas från diskrimineringsrätten?

14. Ett rättsområde som kan ses som en speciell del av skadeståndsrätten eller i allt fall står skadeståndsrätten nära är diskrimineringsrätten, till vilken

klagandena har hänfört sig och anfört bl.a. följande. Eftersom skyddet mot diskriminering är en mänsklig rättighet och överträdelse av diskrimineringsförbudet måste anses som allvarliga kränkningar, ersattes genom diskrimineringslagen (2008:567) skadeståndsbegreppet med diskrimineringsersättning. En sådan ersättning förutsattes komma att ligga på en högre nivå än skadestånd för kränkning genom brott i allmänhet. Ersättningen skulle genom det komma att ha inte bara en reparativ funktion utan också en preventiv. Rätten till en rättvis rättslig prövning inom skälig tid är en grundläggande mänsklig rättighet. Principiella och systematiska skäl talar enligt klagandena för att skadeståndet vid långsam handläggning ska knyta an till de högre preventiva sanktioner som gäller i diskrimineringsrätten och inte till de lägre reparativa skadestånden för kränkning genom brott.

15. När diskrimineringsersättning bestäms ska enligt 5 kap. 1 § diskrimineringslagen särskilt syftet att motverka överträdelse av lagen beaktas (se prop. 2007/08:95 s. 390 ff.). Bestämmelsen har alltså, som klagandena framhållit, ett preventivt syfte. Ersättningen ska därför bestämmas till ett högre belopp än vad som skulle ha erfordrats för att kompensera den diskriminerade för kränkningen som sådan (jfr NJA 2008 s. 915). Diskrimineringsersättningen skiljer sig på det sättet från skadeståndspåföljden, som ska bestämmas med utgångspunkt i den skadelidandes skada (se p. 20 nedan).

16. Eftersom ett preventionspåslag inte är förenligt med allmänna skadeståndsrättsliga principer, bör ett sådant påslag vid bestämmandet av skadestånd för rättighetskränkningar inte komma i fråga. Vad som i ersättningshänseende gäller inom diskrimineringsrätten kan redan av det skälet inte tjäna som förebild för bestämmandet av ideellt skadestånd på grund av en sådan rättighetskränkning som klagandena har utsatts för.

Betydelsen av Europadomstolens praxis när det gäller principerna för skadeståndsberäkningen

17. Som har berörts i det föregående (p. 6) har en konventionsstat ett betydande utrymme att utveckla ett rättsmedelssystem som är anpassat till konventionsstatens förutsättningar och rättstraditioner. En nationell anpassning är också ägnad att förbättra rättsmedlets effektivitet genom att domstolarnas rättstillämpning underlättas (jfr Scordino v. Italy (No. 1) [GC], no. 36813/97, judgment of 29 March 2006 [Scordino], p. 268).

18. När det gäller de närmare principerna för hur skadeståndet ska beräknas vid rättighetskränkningar tillgodoses kravet på ett effektivt nationellt rättsmedel bäst genom att det i inhemsk praxis för skadeståndsberäkningen utvecklas principer som harmonierar med skadeståndsrätten i övrigt (jfr Scordino, p. 189). Det svarar väl mot den av HD intagna ståndpunkten att ersättningen vid rättighetskränkningar inte bör fjärras alltför mycket från vad som gäller när skadestånd döms ut enligt skadeståndslagen i jämförbara fall (NJA 2005 s. 462, NJA 2007 s. 584 och NJA 2010 s. 363).

19. Det sagda bygger på det självklara förhållandet att det svenska rättsmedelssystemet med en viss marginal ska leva upp till kravet i artikel 13 i Europakonventionen på effektivt rättsmedel (jfr p. 8 ovan). I den meningen är Europadomstolens praxis en given utgångspunkt. Att det svenska rättsmedelssystemet är konventionsenligt har på nationell nivå främst HD att vaka över, men ytterst ankommer det naturligtvis på Europadomstolen att pröva om den svenska ordningen är konventionsrättsligt godtagbar (se Scordino, p. 190 och 191).

Några skadeståndsrättsliga utgångspunkter

20. En skadeståndsrättslig utgångspunkt är att skadeståndet ska ställa den skadelidande i samma läge som han eller hon skulle ha varit om den skadegörande händelsen inte hade inträffat. Fråga är således om en reparation av den skadegörande handlingens följder genom en ekonomisk reglering. Bedömningen ska göras utifrån den skadelidandes synpunkt. Överfört på ersättning för sådana rättighetskränkningar som här diskuteras innebär det sagda att skadan ska värderas ur den kränktes perspektiv och att ersättningen ska stå i proportion till den skadan (jfr SOU 2010:87 s. 190, 407 och 425).

21. Justitiekanslern har i målet framhållit den svårighet som ligger i att fråga är om att bestämma hur stor ersättningen ska vara för en skada som inte låter sig värderas i pengar eftersom den är ideell. Det gäller emellertid för alla former av ideellt skadestånd. Kravet på en rättsenlig bedömning leder till att man måste så långt det går försöka att brygga över den svårigheten.

22. Det kan vara frestande att möta den av Justitiekanslern påtalade svårigheten genom att fastställa en till tiden fast knuten taxa. Så har skett i Finland genom lagen om gottgörelse för dröjsmål vid rättegång 29.5.2009/362, som stipulerar ett ersättningsbelopp om 1 500 euro för varje år som rättegången fördröjts - alltså inte hela handläggningstiden - av orsaker som staten är ansvarig för. En sådan närmast tabellarisk ordning låter sig emellertid inte införas genom ett avgörande av HD, bl.a. därför att om lag inte påbjuder något annat måste det finnas ett utrymme för en differentiering med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet (ett visst sådant utrymme finns dock i den finländska lagen). Det hindrar dock inte att det i praxis utbildas principer för hur skadeståndet ska beräknas.

23. Artikel 6.1 i Europakonventionen tillerkänner den enskilde inte bara rätten till en rättslig prövning inom skälig tid utan också rätten till en rättvis rättslig prövning. Av det följer att bestämmandet av skadeståndet ska ske normstyrt. Visserligen handlar det ytterst om en helhetsbedömning. Men bedömningen ska grundas på vissa rättsligt relevanta omständigheter för vilka en redogörelse ska ges i domen.

Presumtion för skada

24. Av Europadomstolens praxis framgår att det finns en stark men motbevisbar presumtion för att en kränkning av rätten till en rättslig prövning inom skälig tid också har medfört en skada (se SOU 2010:87 s. 193 f. med hänvisningar). Staten har alltså att visa att ett inträffat dröjsmål på grund av särskilda omständigheter har saknat betydelse för den som har utsatts för dröjsmålet. Om annat inte visas ska dröjsmålet anses ha medfört en skada och därmed föreligger det en ansvarsgrund. I fråga om omständigheter av betydelse för skadans omfattning - vilket framför allt får relevans när skadestånd ska utgå - gäller dock sedvanliga bevisregler.

25. Att en kränkningsskada föreligger utlöser inte något omedelbart skadeståndsansvar. Avhjälpan eller gottgörande på något annat sätt än genom ersättning är primära rättsmedel i förhållande till skadestånd (jfr SOU 2010:87 s. 402 och 425 f.). Ett exempel på ett primärt rättsmedel är att i fråga om långsam handläggning av ett brottmål dröjsmålet kan beaktas vid straffmätningen (se NJA 2003 s. 414 och NJA 2011 s. 386, p. 16; jfr även SOU 2010:87 s. 180 ff.). Först om de primära rättsmedlen inte väger upp kränkningen - eller skulle ha gjort så om den förfördelade hade utnyttjat dem - och då i den mån som det brister i det hänseendet, finns det utrymme för ett ideellt skadestånd.

26. Om skadan inte kan fullt ut gottgöras med andra rättsmedel än skadestånd bör vidare gälla, att en rätt till ersättning förutsätter att den är av någon storleksordning. Justitiekanslern har i målet upplyst att hon i sin skadereglerande verksamhet ersätter långsam handläggning endast om den har nått en viss nivå, och att ersättningen då utgår med 10 000 kr. Mot en sådan ordning kan ingen invändning riktas.

Tidsfaktorns betydelse för skadeståndets bestämmande

27. Beträffande dröjsmål i ett rättsligt förfarande står det klart att den enskilt viktigaste faktorn vid bestämmandet av skadeståndets storlek måste vara dröjsmålets längd. Tidsaspekten framhävs så genomgående i Europadomstolens praxis att det antyder ett konventionsrättsligt krav på att särskild vikt ska fästas vid tiden. Visserligen synes domstolen ha utgått från handläggningstiden i dess helhet (se utöver Zullo I och Zullo II t.ex. de avgöranden som omnämns i NJA 2010 s. 363, p. 25), men ur ett skadeståndsrättsligt perspektiv är det närmast ofrånkomligt att vad som ska beaktas är endast onödig handläggningstid och då i den mån som tidsutdräkten inte beror på den skadelidande. Ett sådant till dröjsmålstiden begränsat

beaktande måste ligga väl inom ramen för det nationella självbestämmanderätten (jfr också den finländska lagregleringen som har nämnts i p. 22 ovan).

28. Det kan inte tas för givet att dröjsmålets betydelse för kränkningsgraden är konstant över tiden. Allt annat lika behöver alltså inte kränkningseffekten av fyra års dröjsmål vara dubbelt så hög som kränkningseffekten av två års dröjsmål. Det finns i regel anledning att vid längre dröjsmål räkna med en i viss mån avtagande kränkningseffekt.

29. Ofta kan, såsom i förevarande fall, ett dröjsmål identifieras till en sammanhängande period av stillestånd i det rättsliga förfarandet. Men situationen kan vara mer komplicerad. Det kan då vara svårt att bestämma vad som är att anse som dröjsmål. Det måste därför godtas att detta bestäms efter en mer övergripande bedömning. Den totala handläggningstiden, som kan omfatta flera instanser, får ställas mot hur lång handläggningstiden borde ha varit. Att det rättsliga förfarandet har varit komplext - på grund av många parter, omfattande utredning eller av något annat skäl - får då vägas in. Tidsutdräkt som har orsakats eller hade kunnat undvikas av den förfördelade utgör i regel inget dröjsmål i här aktuell mening (jfr p. 34 nedan beträffande förtursförklaring).

Andra faktorer av betydelse för skadeståndets bestämmande

30. Som redan har framhållits kan andra faktorer än dröjsmålstiden påverka kränkningen. En utgångspunkt bör då vara att ett beaktande förutsätter att fråga är om omständigheter som typiskt sett är ägnade att förvärra den förfördelades upplevelse av kränkning på grund av det inträffade dröjsmålet. I vad mån dröjsmålet framstår som mer eller mindre klandervärt - eller mer eller mindre ursäktligt - saknar alltså i princip betydelse. Vidare bör bedömningen göras objektivt på så sätt att det förhållandet att den förfördelade faktiskt har känt sig mer eller mindre kränkt än vad som följer av en typiserad bedömning inte beaktas. När den förfördelade är en juridisk person är det för övrigt ofta inte möjligt att göra någon subjektivt bedömning.

31. Den förfördelades upplevelse av kränkning i form av bl.a. oro och ängslan är typiskt sett ägnad att förvärras när det fördröjda förfarandet angår något fundamentalt i den förfördelades livssituation. Hit hör bl.a. brottmål som kan leda till längre frihetsberövanden, vårdnads- och umgängesfrågor med barn och hinder i möjligheten att försörja sig genom arbete eller näringsverksamhet. När det gäller brottmål kan som antytts anledning finnas att låta den påstådda brottslighetens svårhetsgrad inverka på bedömningen. I fråga om tvistemål kan tvistens betydelse för parten vara att beakta. Det kan för vissa förfaranden också finnas fog för att ta hänsyn till att det förhållandet att ärendet alls är anhängigt är ägnat att vålla den förfördelade obehag. Ett dröjsmål förvärrar då det obehaget.

32. Vilken betydelse sådana faktorer kan ha i förhållande till dröjsmålstiden låter sig inte enkelt fastställas. Hittillsvarande praxis ger ingen ledning. Det är emellertid rimligt att utgå från att vid en och samma dröjsmålstid kan kränkningsgraden och därmed ersättningen vara betydligt högre i ett fall med tungt vägande kränkingsomständigheter jämfört med ett fall då inga andra sådana omständigheter än själva dröjsmålet finns.

Betydelsen av en möjlighet till förtursförklaring

33. En domstol kan numera besluta om förtur enligt lagen (2009:1058) om förtursförklaring i domstol. Om det dröjsmål som utlöste förklaringen inte är alltför långt och målet eller ärendet därefter avslutas effektivt får detta inte sällan anses vara rättsmedel nog (jfr Scordino, p. 183-186).

34. Skulle den förfördelade utan ursäkt underlåta att begära förtursförklaring bör man i regel se det så, att tidsutdräkten är självförvållad såvitt avser tiden efter det att förtur borde ha begärts. Något dröjsmål i här aktuell mening föreligger då inte (jfr p. 29 ovan). Kraven på den förfördelade bör dock inte ställas särskilt högt. I allmänhet bör det räcka med en påminnelse om att målet eller ärendet handläggs långsamt för att en fortsatt tidsutdräkt inte ska anses

vara självförfädd, och detta oberoende av om domstolen har uppfattat påminnelsen som en begäran om förtursförklaring eller inte.

35. Om ett beslut om förtursförklaring inte hindrar ett fortsatt dröjsmål bör det kunna verka förhöjande på skadeståndet. Genom beslutet har skapats en särskild och befogad förväntan om en snabbare handläggning. Om den förhoppningen grusas är det typiskt sett något som förstärker känslan av att vara förfördelad hos den eller de drabbade.

Ersättnings storlek i detta fall

36. Det förhållandet att en och samma överträdelse av rätten till rättslig prövning inom skälig tid ligger till grund för båda klagandenas anspråk på ersättning saknar betydelse för deras respektive rätt till ersättning. Att en och samma kränkingsgörande handling eller underlåtenhet har träffat även någon annan saknar sålunda betydelse för den skadeståndskravandes rätt till ersättning, så länge fråga inte är om en kränkning som har träffat ett intresse som han eller hon har gemensamt med en eller flera andra skadelidande. Sådan är inte situationen här.

37. Det har inte anförts någon omständighet som kan förklara att målet har legat utan någon handläggningsåtgärd under tiden från november 2003 till januari 2008. Tidsutdräkten beror inte på någon av klagandena. Lagen om förtursförklaring hade inte trätt i kraft, och under alla förhållanden har domstolen påmint om den långsamma handläggningen. Dröjsmålstiden uppgår alltså till ungefär fyra år.

38. Dröjsmålstiden sammantaget med målets art föranleder att ersättningen inte bör understiga 35 000 kr. Frågan är då om det finns omständigheter som motiverar en högre ersättning än så.

39. Klagandena har med fog framhållit det anmärkningsvärda i att målet blev liggande utan någon åtgärd under nästan två år efter det att Justitieombudsmannen hade framfört kritik mot handläggningen. Bestämmande för ersättnings storlek är dock inte tyngden av det klander som kan riktas mot handläggningen utan den kränkning som dröjsmålet har inneburit för den förfördelade (se p. 30 ovan). Det finns inget som visar att klagandena, som alltså inte själva hade anmält dröjsmålet till Justitieombudsmannen, skulle ha haft anledning att bli mer kränkta av det inträffade dröjsmålet av det skälet att Justitieombudsmannens kritik inte fick någon effekt.

40. Beträffande omständigheter av betydelse utöver själva dröjsmålet märks följande. Fråga är om ett tvistemål mellan ett enmansbolag och en privatperson angående en affärsangelägenhet. Med hänsyn till ägarförhållandet i bolaget och till dess storlek är situationen i nu aktuellt hänseende att bedöma som om tvisten hade gällt mellan två privatpersoner. Tvisten avsåg ett belopp som enligt vad utredningen i målet utvisar var för Mattias Trafikskola AB inte obetydligt och för G.T. av betydelse inte bara för hans näringsverksamhet utan också för hans livssituation. En tvist mellan privatpersoner är även när tvisten gäller ett affärsförhållande typiskt sett mentalt ansträngande för parterna. Några särskilda omständigheter att beakta utöver det anförda har inte visats.

41. Mot bakgrund av det anförda bör skadeståndet för den kränkning som klagandena har utsatts för genom tingsrättens dröjsmål bestämmas till, för Mattias Trafikskola AB 40 000 kr och för G.T. 45 000 kr.

Rättegångskostnaderna

42. Frågan om skadeståndets storlek har varit renodlat rättslig. Ingen bevisning har åberopats. Den position som respektive sida intagit i beloppshänseende har inte påverkat utredningen i målet och kan heller inte antas ha på något annat sätt påverkat motpartens rättegångskostnad. På grund av detta och då inte vad någondera sidan har tappat kan anses vara av allenast ringa betydelse får av 18 kap. 4 § RB anses följa att vardera parten ska bära sin kostnad. Det gäller även i fråga om rättegångskostnaderna i underinstanserna.

43. Vad som i fråga om rättegångskostnader följer av 18 kap. RB kan modifieras om det krävs för att tillgodose kravet enligt artikel 13 i

Europakonventionen på att Sverige ska tillhandahålla ett effektivt rättsmedel (jfr Zullo II, p. 94). Omständigheterna i detta mål är emellertid inte sådana att klagandena vid en kvittning av rättegångskostnaderna kan anses vara betagna rätten till ett effektivt rättsmedel.

Domslut

HD ändrar hovrättens dom i själva saken och förpliktar staten att betala, till Mattias Trafikskola AB 40 000 kr och till G.T. 45 000 kr, i båda fallen jämte ränta.

HD ändrar vidare hovrättens dom på det sättet att HD förordnar att vardera parten ska bära sin kostnad vid tingsrätten och i hovrätten.

Vardera parten ska bära sin kostnad hos HD.

Referenten, justitierådet Leif Thorsson, var skiljaktig på sätt framgår av följande yttrande.

Rättsliga utgångspunkter

1. Genom Europakonventionen åtar konventionsstaterna sig att garantera var och en, som befinner sig under deras jurisdiktion, vissa rättigheter. Enligt artikel 6 är var och en vid prövningen av hans eller hennes civila rättigheter berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inför domstol inom skälig tid. Av artikel 13 följer sedan att om denna rättighet kränkts den förfördelade ska ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet. Om Europadomstolen finner att ett brott mot konventionen ägt rum och om konventionsstatens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas, ska domstolen enligt artikel 41 tillerkänna den förfördelade skälig gottgörelse, om så anses nödvändigt.
2. De rättigheter som anges i Europakonventionen ska i första hand upprätthållas i de nationella domstolarna (subsidiaritetsprincipen; se t.ex. Kud a v. Poland [GC], no. 30210/96, judgment of 26 October 2000 [Kud a], p. 152, och Zullo v. Italy [GC], no. 64897/01, judgment of 29 March 2006 [Zullo II], p. 81). Det framstår som klart att Europadomstolen är förhållandevis öppen för hur en konventionsstat åstadkommer ett rättsmedel enligt artikel 13 i Europakonventionen, så länge den nationella reaktionen på en rättighetskränkning är omedelbart tillgänglig, effektiv och adekvat.
3. Att ideellt skadestånd kan utan stöd i lag dömas ut av svensk domstol vid kränkningar av rätten till domstolsprövning inom skälig tid är klarlagt genom flera avgöranden av HD (se NJA 2005 s. 462, NJA 2009 N 70 och NJA 2010 s. 363). Genom att rättighetskränkningar i dessa fall - och även i andra, se NJA 2007 s. 295 och NJA 2007 s. 584 - har utlöst ett skadeståndsrättsligt ansvar för staten har kravet på ett nationellt effektivt rättsmedel i artikel 13 i konventionen tillgodosetts (se t.ex. NJA 2010 s. 363, p. 10). Det är alltså inte fråga om att direkt tillämpa konventionen, utan rättsföljden vilar på nationell rätt.
4. Av 2005 års rättsfall, liksom av rättsfallen NJA 2007 s. 295 och NJA 2007 s. 584, som rörde andra överträdelser av konventionen, framgår att Europadomstolens praxis beaktats vid bestämning av skadeståndets storlek. Frågan ska alltså bedömas i ljuset av omständigheterna i målet utifrån följande kriterier: målets komplexitet, klagandens och de aktuella myndigheternas eller domstolarnas uppträdande under processen, handläggningstiden och antalet instanser samt målets betydelse för klaganden. Det innebär också att skadeståndets storlek kan bero på de andra rättsmedel som tillhandahålls för att förebygga eller kompensera kränkningen. Det påverkas vidare av om staten medgett att en konventionsrättighet träts för när och viss ersättning betalats (Zullo v. Italy, no. 64897/01, judgment of 10 November 2004 [Zullo I], p. 26 och 30, enligt vilken skäligt skadestånd reducerades både med 30 % för medgivandet och med det belopp som staten i inhemsk domstol hade dömts att betala).
5. Enligt bl.a. rättsfallet NJA 2007 s. 584 bör de svenska ersättningsnivåerna i fall av brott mot konventionen inte fjärmans alltför mycket från de nivåer som

gäller när skadestånd döms ut enligt skadeståndslagen i jämförbara fall, varmed får förstås ersättning för kränkning enligt 2 kap. 3 § och 3 kap. 2 § 2 i den lagen. Ersättningen ska alltså inordnas i det skadeståndsrättsliga systemet.

6. Det bör nämnas att Utredningen om det allmännas ansvar enligt Europakonventionen i november 2010 avgav betänkandet Skadestånd och Europakonventionen, SOU 2010:87. Där föreslås nya regler i skadeståndslagen om rätt till ersättning för skada som uppkommit till följd av att den skadelidandes rättigheter enligt Europakonventionen överträtts samt om möjligheter till jämkning av skyldighet att ersätta rättegångskostnader i mål om sådan ersättning. Förslagen har ännu inte lett till lagstiftning.

7. Sedan år 2010 finns också ett förebyggande rättsmedel genom lagen (2009:1058) om förtursförklaring i domstol. Det var dock inte tillgängligt för klagandena i detta mål.

Parternas inställning

8. Klagandena har gjort gällande att svensk ersättningspraxis inte uppfyller Europakonventionens krav i flera hänseenden och anført bl.a. följande. Justitiekanslern har i ett principbeslut den 11 oktober 2007 ansett att den skadeståndsnivå som med åberopande av Zullo-taxan tillämpades i rättsfallet NJA 2005 s. 462 framstår som för hög i ljuset av den dom som meddelades av Europadomstolen i stor sammansättning (Zullo II). HD har också i senare rättsfall frångått Zullo-taxan med åberopande av vissa domar från Europadomstolen mot Sverige (se rättsfallet NJA 2010 s. 363). Detta är fel. Det finns andra mål mot Sverige än de åberopade där högre ersättning dömts ut. I samtliga mål rörande långsam handläggning som avgjorts i stor sammansättning har Europadomstolen tillämpat Zullo-taxan. Dessa avgöranden är de som i första hand har verkan som prejudikat.

9. Vidare har klagandena hänfört sig till bestämmelserna om diskrimineringsersättning i diskrimineringslagen (2008:567) och anført. Eftersom skyddet mot diskriminering är en mänsklig rättighet och överträdelser av diskrimineringsförbudet måste anses som allvarliga kränkningar, ersattes skadeståndsbegreppet med diskrimineringsersättning som förutsattes komma att ligga på en högre nivå än skadestånd för kränkning genom brott i allmänhet och därigenom ha inte bara en reparativ funktion utan också en preventiv. Rätten till en rättvis rättegång inom skälig tid är en grundläggande mänsklig rättighet. Principiella och systematiska skäl talar för att skadeståndet vid långsam handläggning ska anknytas till de högre preventiva sanktioner som gäller i diskrimineringsrätten och inte till de lägre reparativa skadestånden för kränkning genom brott.

10. I det särskilda fallet har hovrätten enligt klagandena underlåtit att beakta sakens betydelse för dem; tvisten rörde ett i förhållande till deras ekonomi högt belopp, och bolagets verksamhetsgren i Fagersta stagnerade och återhämtade sig först efter flera år. Europadomstolen har uttalat att mål där enskildas yrkesutövning står på spel måste behandlas med särskild skyndsamhet (se t.ex. *Doustaly v. France*, no. 19/1997/803/1006, judgment of 23 April 1998). Detta bör i klagandenas fall motivera en förhöjd ersättning.

11. Justitiekanslern har genmält att klagandena genom hovrättens dom blivit skäligen gottgjorda för överträdelsen av artikel 6 i Europakonventionen. Hovrättens beslut om fördelning av rättegångskostnader har fattats i enlighet med bestämmelsen i 18 kap. 4 § RB och kan inte anses stå i strid med artikel 6. - Ersättningen för en överträdelse av artikel 6 bestäms enligt nationell rätt och inte med direkt tillämpning av konventionen. Ersättningen kan vara lägre än den ersättning som Europadomstolen skulle ha dömt ut enligt artikel 41 utan att detta kommer i konflikt med konventionen, men den får inte vara oskäligt låg. Ersättningen ska bestämmas efter en helhetsbedömning av det enskilda fallet och inte med tillämpning av en viss taxa (se NJA 2010 s. 363 med hänvisningar till Europadomstolens praxis). Klagandena har redovisat vissa avgöranden avseende andra medlemsstater; dessa kan inte tillmätas någon egentlig betydelse när det gäller svenska förhållanden. - Ersättningsnivån bör, som HD uttalat, inte fjärras alltför mycket från de nivåer som gäller för skadestånd enligt skadeståndslagen; det finns inte stöd i Europadomstolens

praxis för klagandenas synsätt att ersättningsnivån i stället bör anknytas till den högre nivå som gäller inom diskrimineringsrätten. - Med hänsyn till hur klagandena bestämt sitt yrkande och utformat sin talan kan utfallet av tillämpningen av rättegångskostnadsreglerna inte anses ha lett till ett oskäligt resultat. De har tillerkänts skadestånd med 30 000 kr vardera (varav staten medgett 25 000 kr vardera) och förpliktats att betala ersättning för statens rättegångskostnader med 12 500 kr vardera.

Bedömningen i detta fall

12. Som framgått ovan (p. 5) bör ersättningsnivån vid överträdelser av Europakonventionen inte fjärras alltför mycket från nivån på kränkingsersättningar enligt skadeståndslagen, samtidigt som den generellt sett bör vara förenlig med Europadomstolens praxis. Emellertid är Europadomstolens motiveringar till varför ett visst belopp dömts ut vid överträdelse av konventionen knapphändiga; ofta går det inte att utläsa vilka omständigheter som varit av betydelse. Vissa faktorer brukar mera generellt framhållas, som nämnts i punkten 4 ovan, men utan inbördes viktning. Det är alltså svårt att närmare precisera vilka omständigheter som bör ligga till grund när ersättningen bestäms. (Jfr SOU 2010:87 s. 406.) Ersättningen för ideell skada bestäms i praktiken efter en allmän skälighetsbedömning, en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

13. Det kan i ett sådant läge vara frestande att fastställa en t.ex. till handläggnings- eller dröjsmålstiden fast knuten taxa som t.ex. den tidigare nämnda Zullo-taxan. Så har skett i Finland genom lagen om gottgörelse för dröjsmål vid rättegång 29.5.2009/362, som stipulerar ett ersättningsbelopp om 1 500 euro för varje år som rättegången fördröjts - alltså inte hela handläggningstiden - av orsaker som staten är ansvarig för. Någon liknande lösning har inte föreslagits i det tidigare nämnda svenska betänkandet. En sådan ordning bör emellertid ankomma på lagstiftaren och inte utvecklas i domstolspraxis.

14. Såvitt kan överblickas tillämpas Zullo-taxan inte generellt av Europadomstolen och den har i stort sett inte alls tillämpats i mål som rör Sverige (se förutom de i NJA 2010 s. 363 p. 25 nämnda avgörandena också *Rey and others v. Sweden*, no. 17350/03, judgment of 20 December 2007, samt *Handölsdalen Sami Village and others v. Sweden*, no. 39013/04, judgment of 30 March 2010). Det måste förutsättas att domstolens kamrar beaktar de avgöranden som domstolen meddelat i stor sammansättning, och det finns därför ingen anledning att bortse från kammarspraxis. Inte heller har taxan tillämpats i alla de fall där domstolen i stor sammansättning behandlat frågan. Slutsatsen måste vara densamma som HD tidigare dragit, nämligen att taxan inte är bindande och att ersättning bestämd på annat sätt kan utgöra skälig gottgörelse.

15. Det förtjänar att anmärkas att en ersättning enligt artikel 41 innefattar gottgörelse för flera brott mot konventionen, eftersom en sådan gottgörelse kommer i fråga först efter inte bara ett brott mot t.ex. artikel 6 utan dessutom mot artikel 13 (jfr t.ex. Kud a, p. 131, 160 och 165, som avvek från tidigare praxis men sedan följts, och Pieter van Dijk m.fl., *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, 4 uppl., 2006, s. 1019 ff.). En gottgörelse för brott mot endast artikel 6 bör således i princip uppgå till ett lägre belopp än en gottgörelse enligt artikel 41.

16. I Europadomstolens mål *Eskilsson v. Sweden* (no. 14628/08) - som rörde bland annat långsam handläggning i förvaltningsdomstolarna - redovisar domstolen i beslut den 24 januari 2012 utförligt det nuvarande svenska systemet för gottgörelse för konventionskränkningar. Domstolen konstaterar att HD:s praxis i kombination med Justitiekanslerns måste anses innebära att ett effektivt rättsmedel med avseende på sådana klagomål har inrättats. Eftersom detta rättsmedel inte utnyttjats av klaganden avvisades målet. Beslutet utgör ett stöd för att den svenska ordningen i princip uppfyller kravet i artikel 13 i konventionen; det låter sig alltså inte sägas att ersättningsnivåerna generellt är för låga, sedda ur konventionens perspektiv. Domstolens praxis i övrigt föranleder inte till någon annan slutsats.

17. Klagandena har emellertid här åberopat den högre ersättningsnivå som ansetts böra gälla för diskrimineringsersättning enligt 5 kap. 1 § diskrimineringslagen. När sådan ersättning bestäms ska särskilt syftet att motverka överträdelser av lagen beaktas (se prop. 2007/08:95 s. 390 ff.). Bestämmelsen har alltså ett preventivt syfte, och den ska leda till ett högre ersättningsbelopp än vad som skulle ha erfordrats för att gottgöra den förfördelade för kränkningen som sådan. Emellertid är ett sådant påslag i preventivt syfte inte förenligt med allmänna skadeståndsrättsliga principer, och vad som gäller enligt diskrimineringslagen kan redan av det skälet inte tjäna som förebild för bestämmande av ideellt skadestånd för en sådan konventionsöverträdelse som klagandena har utsatts för.

18. Klagandena har genom hovrättens dom fått ersättning för långsam handläggning med 30 000 kr vardera. Förutom de skäl som anförts i hovrättens dom beaktar jag också de hinder i klagandenas näringsverksamhet som följt av dröjsmålet. Skälig ersättning bör fastställas till 35 000 kr.

Rättegångskostnader

19. I fråga om rättegångskostnaderna ansluter jag mig till majoritetens bedömning.

II

Stockholms tingsrätt

M.S. väckte vid Stockholms tingsrätt talan mot staten och yrkade att staten skulle förpliktas att till honom betala 65 000 kr jämte ränta.

Staten genom Justitiekanslern bestred yrkandet och vitsordade inte något kapitalbelopp som skäligt i och för sig.

Parterna yrkade ersättning för rättegångskostnader.

Tingsrätten (rådmannen Göran Larnefeldt) anförde i dom den 21 oktober 2009:

Grunder

M.S.

Staten har kränkt M.S:s rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 i europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) genom handläggningen av det tillståndsärende som inleddes vid Polismyndigheten i Uppsala län den 1 juli 2003 och som avslutades den 9 november 2007 genom att polismyndigheten utfärdade det sökta tillståndet.

Staten

Justitiekanslern har i ett beslut den 15 april 2008 fastställt att den utdragna handläggningen av det aktuella tillståndsärendet har innefattat en kränkning av M.S:s rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 i Europakonventionen. Vidare har Justitiekanslern med anledning av kränkningen tillerkänt honom ersättning för ideell skada med 10 000 kr.

Staten anser att M.S. på ett snabbt och effektivt sätt har blivit skäligen gottgjord för kränkningen av artikel 6.1 i Europakonventionen genom det belopp om 10 000 kr som han har tillerkänts av Justitiekanslern. Staten bestrider följaktligen att han har rätt till ersättning utöver detta belopp.

Sakframställningar

M.S.

M.S. har arbetat med specialeffekter för film sedan början av 1980-talet. I juli 2003 registrerade M.S. firman Gunsmoke Movie Productions hos Bolagsverket. Verksamheten omfattar enligt registreringsbeviset följande: film- och videoproduktion, pyrotekniska effekter för film och TV samt

utbildningsverksamhet inom film och TV. M.S. ansökte den 1 juli 2003 hos Polismyndigheten i Uppsala län om tillstånd att inneha ett skjutvapen att användas som rekvisita vid filminspelningar. Avsikten var att använda vapnet, en s.k. svartkrutsrevolver, för att producera specialeffekter. En svartkrutsrevolver åstadkommer en knall, en mynningsflamma och rök. Den låter och ser ut som en riktig pistol när den avfyras.

Enligt 2 kap. 4 § vapenlagen (1996:67) får en enskild person meddelas tillstånd att inneha skjutvapen endast om den enskilde behöver vapnet för ett "godtagbart ändamål". Tillstånd till enhandsvapen får, enligt 2 kap. 6 § vapenlagen, meddelas endast om det finns "synnerliga skäl". Enligt 2 kap. 5 a § vapenförordningen (1996:70) får tillstånd till innehav av skjutvapen för skjutning för annat ändamål än jakt, målskytte eller skydd eller andra udda ändamål beviljas om det finns synnerliga skäl och först efter det att yttrande från Rikspolisstyrelsen inhämtats. Polismyndigheten i Uppsala län avslag M.S:s ansökan och anförde i sitt avslagsbeslut bl.a. att "Ni idag ej kunnat styrka behovet av vapen för ändamålet rekvisita vid filminspelning". Länsrätten biföll M.S:s överklagande och anförde därvid bl.a. följande. "M.S. har en egen rörelse som gör filminspelningar. Han är beroende av verklighetstrogen rekvisita som kan användas för rimliga kostnader. För närvarande finns enligt honom inte några godtagbara alternativ. Länsrätten anser att det föreligger synnerliga skäl att bevilja honom det sökta tillståndet." Kammarrätten avslag polismyndighetens överklagande och fann att det inte fanns skäl att ifrågasätta M.S:s uppgift att det i dagsläget och i den bransch han verkar inte finns godtagbara alternativ till lösskjutning med tillståndspliktigt skjutvapen. Kammarrätten fann att det förelåg synnerliga skäl till innehav. Tillståndet var en nödvändig förutsättning för att M.S. skulle kunna driva sitt företag. Kärnverksamheten stod på spel.

Ansökan lämnades in hos polismyndigheten den 1 juli 2003. Polismyndigheten avslag ansökan den 1 oktober 2003. Ett överklagande lämnades in till länsrätten den 20 oktober 2003. Länsrätten biföll överklagandet den 16 februari 2004. Kammarrätten avslag överklagandet den 1 juli 2004. Överklagandet kom in till Regeringsrätten den 20 juli 2004. Målet var klart för avgörande den 2 september 2004. Regeringsrätten beslutade den 29 augusti 2007 att inte meddela prövningstillstånd. Den 9 november 2007 utfärdade polismyndigheten tillstånd att inneha vapnet.

Handläggningstiden från det att tvisten uppkom (polisens avslagsbeslut den 1 oktober 2003) till dess att tillstånd utfärdades (den 9 november 2007) uppgår till fyra år och en månad. Den totala handläggningstiden inklusive tiden hos polismyndigheten (den 1 juli 2003-den 9 november 2007) uppgår till fyra år, fyra månader och en vecka. Handläggningstiden hos polismyndigheten, länsrätten och kammarrätten var ett år medan handläggningstiden från kammarrättens dom till Regeringsrättens beslut är tre år, en månad och tre veckor. Tiden från Regeringsrättens beslut till dess polismyndigheten utfärdade tillstånd är två månader och en vecka. Överklagandet av kammarrättens dom kom in till Regeringsrätten den 20 juli 2004. Målet var klart för avgörande den 2 september 2004. Det registrerades inte några handläggningsåtgärder under perioden den 3 september 2004-den 28 augusti 2007. Regeringsrättens beslut den 29 augusti 2007 avsåg endast frågan om prövningstillstånd.

Regeringsrätten har som förklaring till handläggningstiden anförde att man haft hög personalomsättning bland föredragandena och inte ersättningsrekryterat i tillräcklig omfattning. Regeringsrätten har vidare anförde dels att man avvaktade utgången i ett mål som redan fått prövningstillstånd, vilket mål dock visade sig sakna prejudikatsintresse för M.S:s mål, dels att M.S. inte lidit någon rättsförlust eftersom han redan genom länsrättens dom fick en verkställbar dom avseende hans rätt till det aktuella tillståndet. Målet var inte komplicerat. Polismyndigheten, länsrätten och kammarrätten avgjorde målet inom ett år. M.S. har inte bidragit till den långa handläggningstiden. Han har i själva verket agerat för att påskynda processen dels genom att vid ett telefonsamtal den 10 maj 2005 begära förtur hos Regeringsrätten, dels genom att den 7 november 2007 kontakta polismyndigheten och fråga varför tillståndet ännu inte utfärdats.

Underlag från bl.a. Domstolsverket och JO ger vid handen att oskäliga handläggningstider är ett systematiskt problem hos svenska domstolar. Under åren 1999-2008 har Sverige varit part i 25 domar hos Europadomstolen i Strasbourg varav 10 avser rätt till rättegång inom skälig tid. Under samma tidsperiod har svenska staten förlikts i 45 mål av vilka 37 har handlat om oskäliga handläggningstider. Under åren 2007 och 2008 levde inget av domstolsslagen upp till sina verksamhetsmål om handläggningstider. 23 361 mål hade vid utgången av 2008 legat i mer än ett år i en instans vilket överstiger Europadomstolens tumregel om ett år per instans. Vid nämnda tidpunkt hade 2 974 ärenden legat mer än tre år i en instans. Under perioden 2004-2008 väntade i Regeringsrätten mer än 1 700 mål på beslut om prövningstillstånd under längre tid än ett år och elva månader. I dessa mål vidtogs inte någon handläggningsåtgärd under mer än nio månader. Vid utgången av 2008 låg 201 mål och väntade på beslut om prövningstillstånd sedan mer än ett år och elva månader med inaktivitet under minst nio månader. Vid utgången av år 2007 uppgick antalet motsvarande mål till 199.

Staten

De faktiska omständigheter som har anförts av käranden vitsordas. Det är ostridigt att den utdragna handläggningstiden varit oskälig, vilket är att beklaga. Angående den verksamhet M.S. bedrev kan den här pistolen inte ha varit avgörande för hans försörjning. Det finns t.ex. ingen utredning i vilken utsträckning pistolen skulle ha kunnat användas i filmindustrin och vilka inkomster den skulle ha kunnat ge. Det ifrågasätts inte att han inte kunde bedriva någon verksamhet som innefattade pistolen. Det är att beklaga att handläggningstiden hos Regeringsrätten blev så lång. Staten håller med om att målet inte var särskilt komplicerat. Staten håller också med om att M.S. inte bidragit till den långa handläggningstiden. Beträffande kärandens uppgifter om handläggningstiderna inom domstolsväsendet vill staten peka på att det under år 2008 kom in 319 137 mål, medan 331 765 mål avgjordes. Vidare har den genomsnittliga omloppstiden samma år förbättrats och ligger i ett konventionsrättsligt perspektiv klart under ett år i respektive instans.

Domskäl

Parterna har inte åberopat någon bevisning.

I målet är utrett och ostridigt att den utdragna handläggningstiden av M.S:s tillståndsärende varit oskälig och innefattat en kränkning av hans rätt till en rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 i Europakonventionen. Vad tingsrätten har att ta ställning till är om och i så fall hur stor ytterligare ersättning för ideell skada som M.S. har rätt till med anledning av kränkningen.

M.S. har hävdatt att vapentillståndet var en nödvändig förutsättning för att han skulle kunna driva sitt företag. I målet föreligger dock inte någon närmare utredning om hur stor betydelse det aktuella vapentillståndet haft för M.S. och hans verksamhet. M.S. har inte hörts i målet. Tingsrätten utgår dock från att tillståndet inte var oviktigt för honom.

Tingsrätten konstaterar att det är ostridigt mellan parterna att den sammanlagda handläggningstiden i tillståndsärendet uppgick till fyra år, fyra månader och en vecka samt att det bl.a. är denna handläggningstid som ska ligga till grund för bedömningen av ersättningens storlek. Tingsrätten konstaterar också att den utdragna handläggningen, såvitt framkommit, inte i något avseende beror på M.S. utan i allt väsentligt är hänförlig till Regeringsrätten där målet låg i cirka tre år.

Utredningen i målet ger inte stöd för att de bedömningar som polismyndigheten och domstolarna haft att göra var av särskilt komplicerad art. Regeringsrätten har haft att bedöma endast frågan om prövningstillstånd.

Numera föreligger ett antal rättsfall från Europadomstolen och HD om rätt till ersättning för ideell skada i fall av överträdelser av artiklar i Europakonventionen. Parterna har i målet fört en vidlyftig rättslig argumentation om tolkningen och tillämpningen av vissa av dessa rättsfall vid

den prövning tingsrätten nu har att göra. Tingsrätten vill nämna några av dessa rättsfall.

1. Europadomstolens dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien (Zullo I).
2. Europadomstolens dom i stor sammansättning den 29 mars 2006 i målet Zullo mot Italien (Zullo II).
3. Europadomstolens dom den 6 februari 2007 i målet Wassdahl mot Sverige.
4. Europadomstolens dom den 27 september 2007 i målet The Estate of Nitschke mot Sverige.
5. Europadomstolens dom den 20 december 2007 i målet Rey m.fl. mot Sverige.
6. Europadomstolens dom den 4 november 2008 i målet Iselsten mot Sverige.
7. HD:s avgörande i NJA 2005 s. 462.
8. HD:s avgörande i NJA 2007 s. 295.
9. HD:s avgörande i NJA 2007 s. 584.

Mot bakgrund av tingsrättens ovan redovisade bedömningar och omständigheter och vid en analys av handläggningstider, utdömda ersättningsbelopp och övriga relevanta och jämförbara omständigheter i ovannämnda rättsfall kommer tingsrätten fram till att skälig ersättning för den ideella skada M.S. åsamkats genom överträdelsen av artikel 6.1 i Europakonventionen är 20 000 kr. Därvid har tingsrätten även vägt in betydelsen av den omständigheten att det numera, utöver domstolsvägen, är möjligt att, via Justitiekanslern, få en överträdelse av Europakonventionen och en rätt till ersättning prövad med ett nationellt rättsmedel.

Det anförda innebär att staten har att, utöver tidigare av Justitiekanslern tillerkända och utbetalade 10 000 kr, utge ytterligare 10 000 kr till M.S.

Beträffande ersättning för rättegångskostnader konstaterar tingsrätten att M.S:s yrkande bifallits endast till en del. Tingsrätten finner omständigheterna vara sådana att det finns skäl att låta vardera parten bära sin rättegångskostnad.

Domslut

1. Tingsrätten förpliktar staten genom Justitiekanslern att till M.S. betala 10 000 kr jämte ränta.
2. Vardera parten ska stå sin rättegångskostnad.

Svea hovrätt

Både staten genom Justitiekanslern och M.S. överklagade i Svea hovrätt med de yrkanden som framgår av hovrättens dom.

Hovrätten (hovrättspresidenten Fredrik Wersäll, hovrättslagmannen Monika Sörbom och hovrättsrådet Liselotte Rågmark, referent) anförde i dom den 18 juni 2010:

Yrkanden m.m. i hovrätten

Staten har yrkat att M.S:s talan ska ogillas i dess helhet och att han ska förpliktas att ersätta staten dess rättegångskostnader vid tingsrätten. För det fall hovrätten fastställer tingsrättens dom har staten yrkat att M.S. ska förpliktas ersätta staten för rättegångskostnader vid tingsrätten med i vart fall 7 500 kr.

M.S. har anslutningsvis yrkat fullt bifall till sin vid tingsrätten förda talan. Han har vidare yrkat att staten förpliktas att ersätta hans rättegångskostnader vid tingsrätten.

Parterna har bestritt varandras ändringsyrkanden och yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i hovrätten.

Hovrättens domskäl

Parterna har i hovrätten åberopat samma grunder och omständigheter samt utvecklat sin talan i överensstämmelse med vad som framgår av tingsrättens dom. Någon bevisning har inte åberopats.

I målet är fråga om att fastställa storleken på den ersättning för ideell skada som ska utgå till M.S. för den kränkning av hans rätt till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1 Europakonventionen som den utdragna handläggningen av det aktuella tillståndsärendet inneburit.

HD har i NJA 2005 s. 462 - som gällde frågan om ideellt skadestånd vid kränkningar av rätten enligt artikel 6.1 Europakonventionen till prövning inom skälig tid - uttalat att det måste betraktas som en naturlig utgångspunkt att vid prövningen av anspråk på sådant skadestånd ta hänsyn till Europadomstolens praxis. HD har vidare i NJA 2007 s. 584 slutit sig till att principerna för kränkingsersättning enligt svensk rätt i stor utsträckning bör kunna tillämpas vid överträdelse av Europakonventionen och uttalat att ersättningsnivån vid sådana överträdelser inte bör fjärmas alltför mycket från de ersättningsnivåer som gäller när skadestånd döms ut enligt skadeståndslagen i jämförbara fall, dock att nivåerna generellt sett ska vara förenliga med Europadomstolens praxis. Av HD:s praxis framgår vidare att skilda nationella förhållanden kan medföra att vad som är skälig ersättningsnivå varierar från ett land till ett annat (NJA 2007 s. 295) samt att skadeståndets storlek kan bero på de andra rättsmedel som tillhandahålls för att förebygga och kompensera kränkningen (NJA 2009 N 70). HD har i ett nyligen avgjort mål vidare framhållit att av särskilt intresse vid fastställandet av ersättningens storlek är senare praxis från Europadomstolen som gäller Sverige (HD:s dom den 16 juni 2010 i mål nr T 333-09 (NJA 2010 s. 363).

M.S. har anfört att det av honom yrkade beloppet är beräknat utifrån de riktlinjer som lämnades av HD i NJA 2005 s. 462 där domstolen bestämde ersättningen i enlighet med de principer som Europadomstolen ställt upp för ersättningen i dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien (Zullo I), den s.k. Zullo-taxan. Enligt detta avgörande ska ersättningen motsvara 1 000-1 500 euro per år som handläggningen varat. Det sammanlagda beloppet kan sedan höjas respektive sänkas på visst sätt utifrån vissa närmare angivna kriterier. Efter HD:s avgörande i det nu åberopade målet hänsköts målet i Zullo I till avgörande i stor sammansättning och Europadomstolen meddelade en ny dom den 29 mars 2006 (Zullo II). M.S. har anfört att Europadomstolens avgörande i Zullo II inte innebar någon egentlig förändring jämfört med den första domen. Staten å sin sida har gjort gällande att Zullo II har inneburit en markant sänkning av de ersättningar som tillerkänns av Europadomstolen för långsam handläggning.

I enlighet med HD:s praxis på området ska hovrätten fastställa kränkingsersättning till M.S. utifrån svensk rätt och med beaktande av Europadomstolens praxis. Även om HD i NJA 2005 s. 462 - när den återger de kriterier som Europadomstolen tillämpar när den bestämmer ersättning för ideell skada - hänvisar till Zullo I och den av M.S. åberopade Zullo-taxan finner hovrätten att avgörandet inte hindrar, utan snarare förutsätter, att den utveckling av Europadomstolens praxis på området som kan ha skett efter HD:s avgörande beaktas vid prövningen av ersättningens storlek. Detta synsätt bekräftas av HD i avgörandet från den 16 juni 2010 där domstolen hänvisar till Zullo II.

Europadomstolen anförde i Zullo II (p. 134) att den första domen gav en indikation på den beräkningsmetod som Europadomstolen tillämpar för att fastställa ersättningsnivån, vilken tar hänsyn till den tid handläggningen varat och möjligheten att reducera beloppet med hänsyn till förekomsten av

nationella rättsmedel. Domstolen konstaterar att det vore omöjligt och opraktiskt att försöka upprätta en heltäckande lista över alla tänkbara situationer och fann att alla nödvändiga faktorer går att finna i domstolens tidigare praxis. Vidare anför domstolen att nivån på det ideella skadeståndet kan bli lägre än enligt tidigare praxis om den enskilde fått konventionsbrottet erkänt på nationell nivå och även erhållit kompensation genom utnyttjandet av nationellt rättsmedel (p. 140-142).

Hovrätten konstaterar att Europadomstolen varken i Zullo II eller efterföljande avgöranden uttryckligen har fastställt ersättning enligt den beräkningsmetod som beskrevs i Zullo I. Ersättningen har i stället bestämts efter en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid särskild hänsyn tagits till den tid som handläggningen varat, hur många instanser som handlagt målet, om den enskilde har bidragit till tidsutdräkten, målets komplexitet, sakens betydelse för den enskilde och existensen av effektiva nationella rättsmedel. Det är alltså fråga om att efter ett resonemang kring hur betydande vissa schabloniserade kriterier varit i det enskilda fallet göra en skälighetsavvägning av den skada som kränkningen har utgjort (jfr HD:s dom den 16 juni 2010).

Vid en bedömning av omständigheterna i M.S:s fall gör hovrätten följande överväganden.

Det är ostridigt mellan parterna att den totala handläggningstiden i målet uppgick till ca fyra år och fyra månader i fyra instanser, varav tre år och en månad i Regeringsrätten, att målet inte var komplext och att M.S. inte själv bidrog till den utdragna handläggningen utan tvärt om sökte driva på handläggningen. En handläggningstid som uppgår till tre år i en instans är i sig lång. Vid den skälighetsbedömning som ska göras måste utöver själva tidsutdräkten beaktas att det som var föremål för Regeringsrättens prövning enbart var frågan om prövningstillstånd och detta i ett mål som inte var komplext.

Parterna har olika syn på vilken betydelse målet haft för M.S. M.S. har anført att tillståndet för den aktuella svartkrutsrevolvern var en nödvändig förutsättning för att han skulle kunna driva sitt företag i enlighet med företagets ändamål, vilket var film- och videoproduktion, pyrotekniska effekter för film och TV, och utbildningsverksamhet inom film och TV. Staten har inte ifrågasatt att tillståndet var en förutsättning för att M.S. skulle kunna bedriva verksamhet med att använda revolvern som rekvisita vid tv- och filminspelningar men bestritt att tillståndet var av så stor betydelse för honom att det finns skäl att på den grunden höja ersättningen för ideell skada.

Hovrätten gör den bedömningen att tillståndet naturligtvis haft avgörande betydelse för M.S:s möjligheter att bedriva verksamheten med den inriktning han önskade. Detta förhållande kan dock, enligt hovrättens uppfattning, inte jämföras med den kränkning det innebär när handläggningen av brottmål, familjemål eller mål om ekonomiska förmåner som den enskilde är beroende av för sitt uppehälle är utdragen och i vilka fall förhöjd ersättning utgår enligt Europadomstolens praxis. I förhållande till tvister om civila rättigheter och skyldigheter i allmänhet finner hovrätten att saken får bedömas ha varit av genomsnittlig betydelse i detta fall. Kränkningen kan alltså inte sägas ha varit så allvarlig att en avvikelse ska göras i förhållande till hur skadan normalt skulle ha bedömts, dock har kränkningen inte heller varit av lindrigare slag.

Parterna har vidare skilda uppfattningar i frågan om den möjlighet som finns att få konventionskränkningen prövad på nationell nivå är att anse som ett effektivt rättsmedel enligt Europakonventionens praxis. M.S. har anført att det förhållandet att de ersättningsnivåer som Justitiekanslern tillämpar är så låga att enskilda ändå måste vända sig till allmän domstol för att få den ersättning de är berättigade till innebär att det inte föreligger ett effektivt nationellt rättsmedel. Staten menar att det i Sverige tillhandahålls effektiva rättsmedel och att M.S. på grund härav måste anses vara skäligen kompenserad genom en ersättning på en lägre nivå än vad som skulle ha dömts ut av Europadomstolen i ett motsvarande fall.

HD har som ovan redovisats framhållit att skadeståndets storlek kan bero på de andra rättsmedel som tillhandahålls för att förebygga och kompensera

kränkningen (NJA 2009 N 70). Av betydelse i detta sammanhang är också Europadomstolens uttalande i Zullo II (p. 82) att det förhållandet att en stat infört ett nationellt rättsmedel för att få ersättning för kränkningen medför att Europadomstolen måste lämna ett större utrymme för staten att tillhandahålla rättsmedel på ett sätt som stämmer överens med statens regelsystem och traditioner och som är överensstämmande med levnadsstandarden i staten. Europadomstolen konstaterar att det är lättare för den nationella domstolen att relatera till ersättningar som döms ut vid andra typer av skador och att detta kan medföra att det ideella skadestånd som döms ut är lägre än det som skulle ha dömts ut av Europadomstolen i samma situation.

Hovrätten finner att möjligheten för enskilda att, på sätt som M.S. gjort, vända sig till Justitiekanslern eller att vända sig till domstol för att få frågan om kompensation för den långsamma handläggningen prövad utgör sådant rättsmedel som Europakonventionen kräver. Den omständigheten att en ersättning som Justitiekanslern fastställt i ett enskilt fall av den enskilde uppfattas som alltför låg innebär inte att rättsmedlet i sig inte är effektivt. Föreliggande rättsmedel medför enligt hovrättens bedömning att M.S. får anses skäligen tillgodosedd med en lägre ersättning än vad som skulle ha dömts ut av Europadomstolen om något rättsmedel inte varit tillgängligt i nationell rätt. Det bör dock beaktas att när M.S:s tillståndsmål var aktuellt i domstolarna hade möjligheten för en part att påskynda en långsam handläggning i domstol genom att aktualisera frågan om förtursförklaring (lagen [2009:1058] om förtursförklaring i domstol) ännu inte införts.

Vid den sammantagna bedömning som ska göras av den skada som kränkningen inneburit för M.S. och vilken ersättning som ska utgå gör hovrätten sålunda följande överväganden. Ersättningen ska bestämmas utifrån nationella förutsättningar för kränkningsersättning och skadeståndsnivåer på angränsande områden, allt i belysning av Europadomstolens praxis. Skadeståndsbedömningen ska därvid göras utifrån en värdering av vilken kränkning som typiskt sett ska anses ha uppkommit genom att en enskilds rätt till rättegång inom skälig tid har kränkts. I detta fall bör utgångspunkten för bedömningen vara tidsutdräkten i Regeringsrätten, vilken inte till någon del kan lastas M.S., och att det var fråga om ett okomplicerat mål. Målet får anses ha rört en sak som kan bedömas vara av genomsnittlig betydelse. Vid bestämmandet av ersättningens storlek ska vidare beaktas att det finns nationella rättsmedel, dock att hänsyn därvid ska tas till att det inte fanns något formaliserat förfarande som gett M.S. möjlighet att påskynda ärendets handläggning hos domstolarna. Med beaktande av dessa omständigheter finner hovrätten att det inte finns skäl att ändra storleken på det skadestånd som tingsrätten bestämt.

Rättegångskostnader

Staten har vid denna utgång i sak yrkat ersättning för rättegångskostnader vid tingsrätten med en till hälften jämkad ersättning eller 7 500 kr.

I målet är det ostridigt att en konventionskränkning skett och att skadeståndsskyldighet för staten i och för sig föreligger. Det har därför enbart varit fråga om att fastställa skadeståndets storlek. Med hänsyn härtill och då M.S. vid tingsrätten endast tillerkänts en ringa del av begärt skadestånd bör han förpliktas ersätta staten för del av dess rättegångskostnader vid tingsrätten och statens talan ska i denna del bifallas.

Utgången i hovrätten innebär att staten vinner bifall till sin talan rörande rättegångskostnaderna medan statens talan i övrigt och M.S:s ändringsyrkande avslås. Hovrätten finner skäligt att vardera parten ska stå sina kostnader i hovrätten.

Hovrättens domslut

1. Hovrätten fastställer punkten 1 i tingsrättens domslut.
2. Hovrätten upphäver punkten 2 i tingsrättens domslut och förordnar att M.S. ska ersätta staten för dess rättegångskostnader vid tingsrätten med 7 500 kr avseende arbete jämte ränta.

3. Vardera parten ska stå sin rättegångskostnad i hovrätten.

Högsta domstolen

M.S. överklagade hovrättens dom med de yrkanden som framgår av HD:s dom.

Målet avgjordes efter huvudförhandling.

HD (justitieråden Stefan Lindskog, Leif Thorsson, referent, Ella Nyström, Agneta Bäcklund och Svante O. Johansson) meddelade den 11 april 2012 följande dom:

Yrkanden i hd

M.S. har yrkat att HD ändrar hovrättens dom och förpliktar staten att till honom betala 65 000 kr jämte ränta.

M.S. har vidare yrkat att HD ska befria honom från skyldigheten att ersätta staten för dess rättegångskostnad vid tingsrätten och förplikta staten att ersätta honom för rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten. För det fall hovrättens dom i huvudsaken inte ändras har M.S. yrkat att HD förordnar att vardera parten ska bära sin rättegångskostnad vid tingsrätten.

Justitiekanslern har motsatt sig att domen ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i HD.

Domskäl

Bakgrund

1. M.S. ansökte den 1 juli 2003 hos polismyndigheten i Uppsala län om tillstånd att inneha en svartkrutsrevolver som skulle användas för specialeffekter vid filminspelningar. Vid samma tid registrerade han firman Gunsmoke Movie Productions. Polismyndigheten avlog ansökningen den 1 oktober 2003. Länsrätten biföll emellertid M.S:s ansökan den 16 februari 2004. Kammarrätten avlog polismyndighetens överklagande den 1 juli 2004. Regeringsrätten (numera Högsta förvaltningsdomstolen) beslöt den 29 augusti 2007 att inte meddela prövningstillstånd. Den sammanlagda handläggningstiden uppgick alltså till fyra år och två månader, varav drygt tre år hos Regeringsrätten.

2. M.S. begärde ersättning för långsam handläggning hos Justitiekanslern, som tillerkände honom 10 000 kr. M.S. ansökte därefter om stämning mot staten med den talan som förs i detta mål.

3. Tingsrätten konstaterade att det var ostridigt att M.S:s rätt till domstolsprövning inom skälig tid hade kränkts och tillerkände honom ytterligare 10 000 kr i ersättning samt förordnade att vardera parten skulle bära sin rättegångskostnad. Båda parter överklagade domen.

4. M.S. yrkade i hovrätten fullt bifall till sin vid tingsrätten förda talan och att staten skulle åläggas att betala hans rättegångskostnad där. Staten yrkade att talan skulle ogillas i sin helhet samt att M.S. skulle förpliktas att ersätta statens rättegångskostnad vid tingsrätten. Båda parter yrkade ersättning för sin rättegångskostnad i hovrätten. Hovrätten fastställde det av tingsrätten utdömda skadeståndsbeloppet och förordnade att M.S. skulle ersätta staten för en del av dess rättegångskostnad vid tingsrätten, eftersom frågan i målet endast gällt skadeståndets storlek och M.S. bara tillerkänts en liten del av vad han yrkat. Hovrätten fann vidare skäligt att vardera parten skulle stå sin kostnad i hovrätten.

5. Parterna har åberopat samma grunder och omständigheter som i underinstanserna. Det är alltså ostridigt att M.S:s rätt till domstolsprövning inom skälig tid, enligt artikel 6.1 i Europakonventionen, har kränkts och att han har rätt till skadestånd av staten. Tvisten gäller skadeståndets storlek och rättegångskostnaderna i underinstanserna.

Skadeståndets storlek

6. HD har i en dom denna dag (mål T 5858-10) lagt fast vissa principer för hur ett skadestånd bör beräknas vid en kränkning av den i artikel 6.1 i Europakonventionen nedlagda rätten till en rättslig prövning inom skälig tid. Dessa principer ligger till grund för bedömningen också i detta mål.

7. Det domstolsdröjsmål det här handlar om är knutet till handläggningstiden på drygt tre år hos Regeringsrätten.

8. Riktpunkten för en godtagbar handläggningstid avseende ett beslut rörande prövningstillstånd i ett okomplicerat ärende i de högsta domstolarna bör vara att beslutet meddelas inom sex månader från överklagandet. När frågan i ett sådant fall inte har avgjorts efter ett år föreligger i regel ett oacceptabelt dröjsmål, låt vara att en rätt till skadestånd torde föreligga först sedan efter ytterligare dröjsmål kränkningen har nått en viss nivå.

9. Det har inte anförts någon omständighet som kan motivera en förlängd handläggningstid. Lagen (2009:1058) om förtursförklaring i domstol hade inte trätt i kraft, och den bör under alla förhållanden sakna betydelse i ett ärende om prövningstillstånd, eftersom det inte kan begäras att den klagande ska behöva begära förtur eller på något annat sätt påminna domstolen om att den dröjer. Dröjsmålstiden kan därför bestämmas till ungefär två år.

10. M.S. har genom dröjsmålet begränsats i sin näringsutövning. Utredningen ger emellertid inte stöd för annat än att detta har skett i en obetydlig utsträckning. Förhållandet är därför inte tillräckligt för att beaktas vid bestämmandet av skadeståndets storlek. Inte heller ger utredningen stöd för att M.S. på grund av ärendets art eller av någon annan anledning har haft skäl att uppleva dröjsmålet som särskilt kränkande.

11. Mot bakgrund av det anförda uppgår skäligt sammanlagt skadestånd till 20 000 kr. Hovrättens domslut i skadeståndsfrågan ska därför fastställas.

Betydelsen för rättegångskostnadsfrågan av att skadeståndet ska kompensera en rättighetskränkning

12. Vid bedömningen av om ett skadestånd kan anses utgöra ett effektivt rättsmedel enligt artikel 13 i Europakonventionen måste, när den förfördelade nödgas vända sig till domstol för att komma till sin rätt, beaktas också vilken effekt fördelningen av rättegångskostnaderna kan ha på den totala ersättningen (jfr Zullo v. Italy [GC], no. 64897/01, judgment of 29 March 2006, p. 94). Utgångspunkten är visserligen bestämmelserna i 18 kap. RB, men om den förfördelade har haft fog för att föra talan måste inte sällan vad som följer av dessa bestämmelser modifieras för att ett visst säkerhetsavstånd ska hållas till vad som kan anses vara ett konventionsbrott.

13. När det särskilt gäller frågan om betydelsen i rättegångskostnadshänseende av att den förfördelade har yrkat ett högt belopp bör man i fråga om rättighetskränkningar i viss utsträckning se det så, att den förfördelade därigenom har gett domstolen ett processuellt utrymme för att komma fram till vad som är ett skäligt skadestånd. Det är från flera synpunkter en bra ordning. Den som har blivit kränkt av en långsam rättslig prövning ska inte av oro för effekten i rättegångskostnadshänseende drivas till försiktiga beloppsyrkanden. Det är vidare angeläget att - oberoende av den förfördelades inställning - ett skäligt belopp döms ut, eftersom en proportionell och likformig skadereglering måste anses ha ett egenvärde, bl.a. med hänsyn till förtroendet för rättsväsendet.

14. Mot bakgrund av det anförda bör en hållpunkt vara att även om den förfördelades talan leder till endast en mindre framgång i förhållande till vad motparten har medgett, bör kostnaderna kvittas oberoende av vad som följer av rättegångsbalkens bestämmelser. Det gäller i princip oavsett hur stort skadestånd som den förfördelade har yrkat, men det förutsätter också att den förfördelade inte genom att ge in onödig utredning eller på något annat sätt har belastat målet utöver vad som har krävts för den uppnådda framgången.

15. Det kan såsom en förlängning av det anförda synsättet förmenas att om den förfördelades talan leder till en mer betydande framgång, om än mindre än

vad som har yrkats, den förfördelade i rättegångskostnadshänseende borde i åtminstone vissa fall kunna ersättas som om han eller hon var vinnande, även om något annat skulle följa av rättegångsbalkens bestämmelser. Kravet på att skadeståndet ska fungera som ett effektivt rättsmedel torde dock i regel vara tillgodosett om den förfördelade inte behöver betala motpartens kostnader. Den modifiering som artikel 13 i Europakonventionen kan föranleda av vad som följer av bestämmelserna i 18 kap. RB bör således i allmänhet stanna vid att vardera parten får stå sin rättegångskostnad. En längre gående jämkning än så bör förutsätta särskilda skäl.

Fördelningen av rättegångskostnaderna i de olika instanserna

16. M.S. har genom tingsrättens dom, som blivit gällande genom HD:s avgörande, ansetts vara berättigad till ett sammanlagt skadestånd på 20 000 kr, alltså 10 000 kr mer än vad som följde av Justitiekanslerns beslut. Frågan om skadeståndets storlek har varit renodlat rättslig. Ingen bevisning har åberopats. Den position som respektive sida intagit har inte påverkat utredningen i målet och kan heller inte antas på något annat sätt ha påverkat motpartens rättegångskostnad. På grund av detta och då inte vad någondera sidan har tappat kan anses vara av allenast ringa betydelse får av 18 kap. 4 § RB anses följa att vardera parten ska bära sin kostnad vid tingsrätten. Omständigheterna är inte sådana att M.S. vid en kvittning av rättegångskostnaderna vid tingsrätten kan anses vara betagen rätten till ett effektivt rättsmedel.

17. Fördelningen av rättegångskostnaderna i hovrätten ska bestämmas med utgångspunkten att HD:s avgörande innebär att tingsrättens dom har varit riktig, såväl när det gäller skadeståndets storlek som när det gäller fördelningen av rättegångskostnaderna. Detta förhållande, sammantaget med dels att båda parter överklagade tingsrättens dom, dels att inte vad någondera sidan ska anses ha tappat i hovrätten kan anses vara av allenast ringa betydelse, bör leda till att vardera parten ska bära sin kostnad i hovrätten (18 kap. 4 § RB). Med utgångspunkten att tingsrättens dom har varit riktig kan kravet i artikel 13 i Europakonventionen på ett effektivt rättsmedel inte ge anledning att frångå vad som i rättegångskostnadshänseende gäller enligt rättegångsbalkens bestämmelser. M.S:s rätt till ett sådant rättsmedel hade ju tillgodosetts genom tingsrättens dom.

18. Beträffande rättegångskostnaderna hos HD är M.S. tappande när det gäller skadestandsfrågan och kostnadsfördelningen i hovrätten. Emellertid har M.S. överklagat hovrättens dom också beträffande frågan om fördelningen av rättegångskostnaderna vid tingsrätten. I den delen har han i enlighet med det ovan anförda (p. 16) vunnit en viss framgång. Av 18 kap. 4 § RB följer att M.S. i det läget har att utge jämkad ersättning för statens rättegångskostnad.

19. Som har framhållits i det föregående kan emellertid vad som följer av 18 kap. RB i fråga om rättegångskostnader modifieras, om det krävs för att tillgodose kravet enligt artikel 13 i Europakonventionen på att Sverige ska tillhandahålla ett effektivt rättsmedel. Det kan inte anses att M.S:s rätt till ett sådant rättsmedel var tillgodosedd efter hovrättens ändring av tingsrättens dom, eftersom han var nödgad att överklaga hovrättens dom beträffande fördelningen av rättegångskostnaderna i tingsrätten för att komma i åtnjutande av ett effektivt rättsmedel. I det läget bör rättegångskostnaderna hos HD kvittas, trots att M.S. i skadestandsfrågan och beträffande fördelningen av rättegångskostnaderna i hovrätten är tappande.

20. Av det anförda följer sammantaget att rättegångskostnaderna, med ändring av hovrättens dom såvitt gäller kostnaderna vid tingsrätten, ska kvittas i samtliga instanser.

Domslut

HD ändrar hovrättens dom endast på det sättet att HD förordnar att vardera parten ska bära sin kostnad vid tingsrätten.

Vardera parten ska bära sin kostnad hos HD.

Referenten, justitierådet Leif Thorsson, tillade för egen del:

I HD:s mål T 5858-10, som avgjorts denna dag, var jag skiljaktig på sätt framgår av mitt yttrande där. Med hänsyn till utgången i det målet, och då jag för egen del inte har någon annan mening i fråga om utgången i detta mål, har jag ansett mig böra ansluta mig till avgörandet i dess helhet.

HD:s domar meddelade: den 11 april 2012.

Mål nr: T 5858-10 (I) och T 3470-10 (II).

Lagrum: Artiklarna 6.1 och 13 i Europakonventionen.

Rättsfall: NJA 2003 s. 414, NJA 2005 s. 462, NJA 2007 s. 295, NJA 2007 s. 584, NJA 2008 s. 915, NJA 2010 s. 363, NJA 2011 s. 386 och NJA 2009 N 70 samt Europadomstolens domar Kud a v. Poland [GC], no. 30210/96, judgment of 26 October 2000, Ernestina Zullo v. Italy, no. 64897/01, judgment of 10 November 2004, Ernestina Zullo v. Italy [GC], no. 64897/01, judgment of 29 March 2006 och Scordino v. Italy (No. 1) [GC], no. 36813/97, judgment of 29 March 2006 samt dess beslut Eskilsson v. Sweden, no. 14628/08 (dec.) 24 January 2012.

Sökord: Statens skadeståndsansvar; Europakonventionen; Långsam handläggning
